

Kent Academic Repository

Full text document (pdf)

Citation for published version

Maes, Hans R.V. (2010) Kunst of Pornografie? Karakter: Tijdschrift van Wetenschap . pp. 15-16. ISSN 1379-0390.

DOI

Link to record in KAR

<https://kar.kent.ac.uk/56972/>

Document Version

UNSPECIFIED

Copyright & reuse

Content in the Kent Academic Repository is made available for research purposes. Unless otherwise stated all content is protected by copyright and in the absence of an open licence (eg Creative Commons), permissions for further reuse of content should be sought from the publisher, author or other copyright holder.

Versions of research

The version in the Kent Academic Repository may differ from the final published version.

Users are advised to check <http://kar.kent.ac.uk> for the status of the paper. **Users should always cite the published version of record.**

Enquiries

For any further enquiries regarding the licence status of this document, please contact:

researchsupport@kent.ac.uk

If you believe this document infringes copyright then please contact the KAR admin team with the take-down information provided at <http://kar.kent.ac.uk/contact.html>

Kunst of pornografie?

Hans Maes

* Gepubliceerd in/Published in *Karakter*, 32, 2010 *
<http://www.tijdschriftkarakter.be/kunst-of-pornografie/>

Het is een vraag die met de regelmaat van de klok terugkeert in de media. Bij elke nieuwe tentoonstelling, roman of film waarin seks een centrale rol speelt, is er wel een recensent of commentator die zich afvraagt: *Is dit kunst of pornografie?* De vraagsteller geeft daarbij te kennen dat het volgens hem één van beide moet zijn. Ofwel is het kunst, ofwel pornografie. Maar is dit geen vals dilemma? Sluiten kunst en pornografie elkaar echt uit? Of zijn er romans, films, foto's, schilderijen, strips die zowel onder de noemer 'kunst' als onder de noemer 'pornografie' thuishoren?

Dat er erotische kunst bestaat, wordt door niemand betwist. Men vindt dan ook een overvloed aan kunsthistorische boeken over dit onderwerp. Titels die verwijzen naar 'pornografische kunst' zijn echter nagenoeg onvindbaar. Dit lijkt erop te wijzen dat kunsthistorici 'pornografische kunst' als een oxymoron beschouwen. Ook onder filosofen zijn velen de mening toegedaan dat pornografie en kunst zich niet laten verzoenen. Roger Scruton is wellicht het bekendste voorbeeld. Volgens hem zijn er een aantal goede redenen om vast te houden aan een strikt onderscheid tussen kunst en pornografie en in zijn meest recente boek, *Beauty*, zet hij die redenen nog eens op een rijtje.

Kunstwerken, aldus Scruton, geven ons een inzicht in het bewustzijn en de leefwereld van hun personages. Zo laten ze ons kennismaken met subjectieve standpunten die van de onze verschillen. In pornografie daarentegen, worden personen herleid tot objecten. Pornografen hebben enkel aandacht voor lichaamsdelen, niet voor de persoonlijkheid, individualiteit of leefwereld van de afgebeelde mannen en vrouwen. Omdat mensen er tot gebruiksvoorwerpen herleid worden, zijn pornografische afbeeldingen bovendien ontluisterend en is schoonheid ver te zoeken. Vandaar dat men spreekt over 'vuile plaatjes' (in het Engels: 'dirty pictures', 'smutty magazines'). Voor Scruton is dit een ander belangrijk verschil met kunst. Kunst is immers bij het uitstek het domein waar schoonheid regeert.

Kunst is ook het domein van de sereniteit, waar schoonheid uitnodigt tot contemplatie. Pornografie echter brengt seksuele opwinding teweeg – een toestand die serene contemplatie onmogelijk maakt. Om die toestand van seksuele opwinding te faciliteren en niet te verstoren creëren pornografen een wereld van pure wensvervulling, zonder de minste realiteitszin – een wereld waarin ziekte en dood niet bestaan, vol beschikbare en gewillige vrouwen en mannen met perfecte lichamen. Diametraal tegenover deze producten van de fantasie ('fantasy') staan volgens Scruton de creaties van de verbeelding ('imagination') die we terugvinden in de kunst. Literaire en beeldende kunstwerken presenteren weliswaar een fictieve wereld, maar het is een wereld die realiteitsgetrouw en vaak ook confronterend is. Artistieke ficties bieden geen vlucht uit de werkelijkheid, maar juist inzicht in de werkelijkheid.

Scrutons argumenten haken netjes in elkaar en het is niet moeilijk om voorbeelden te vinden die perfect in de geschetste tweedeling passen. Vergelijk bijvoorbeeld het platvloerse pornografische tijdschrift *Hustler* met een verheven kunstwerk als Rembrandts *De badende Batseba* (foto bijvoegen?). In *Hustler* worden vrouwen als vleeswaren uitgesteld. Wat er werkelijk in hen omgaat, hun persoonlijkheid of individualiteit, is van geen tel. De obscene foto's dienen enkel om de mannelijke fantasie te stimuleren en seksuele opwinding te

creëren. Het contrast met Rembrandts schilderij kan niet groter zijn. Batseba wordt afgebeeld op het moment dat ze de brief van koning David ontvangt waarin haar gevraagd wordt om naar het paleis te komen. Ze beseft wat dit impliceert: de koning wil met haar naar bed en ze zal haar echtgenoot moeten bedriegen, hetgeen tot verdere ellende zal leiden (haar echtgenoot wordt uiteindelijk de dood ingejaagd). Haar gelaatsuitdrukking maakt de droefheid, de berusting en de andere emoties die ze ondergaat duidelijk zichtbaar. Batseba wordt niet afgebeeld zoals de mannelijke begeerte of fantasie haar misschien zou willen zien: als een gewillige, uitdagende *femme fatale*. Integendeel, door het zachte licht en de delicate schoonheid drukt het schilderij een diepe sympathie uit met de precaire situatie waarin deze vrouw zich bevindt. Dit is bij uitstek een kunstwerk dat uitnodigt uit tot reflectie en dat sereniteit uitstraalt.

Er is dus een hemelsbreed verschil tussen het prachtige penseelwerk van Rembrandt en de vieze blaadjes van Larry Flynt. De door Scruton geschetste zwart-wit tegenstelling helpt ons om dit onderscheid te articuleren. De vraag is echter of kunst en pornografie altijd zo mooi van elkaar te scheiden zijn. Bestaat er geen grijze zone waar de twee elkaar overlappen? Scruton houdt alvast geen rekening met deze mogelijkheid. Voor hem zijn kunst en pornografie twee aparte werelden waartussen een diepe kloof gaapt. Deze visie zou zeker gerechtvaardigd zijn mochten de kenmerken die hij aan kunst en pornografie toeschrijft, essentiële kenmerken zijn, dit wil zeggen, wezenlijk voor *alle* vormen van kunst en pornografie. Dat laatste is echter niet het geval.

Ten eerste beantwoorden niet alle pornografische werken aan Scrutons beschrijving van pornografie. Denk maar aan wat momenteel de grootste groeisector is in de porno-industrie: de zogenaamde vrouwvriendelijke porno. In de kortfilms van Erika Lust (*Five Hot Stories for Her*), de langspeelfilms van Lars von Triers productiehuis Zentropa (*All About Anna, Constance*), of de strips van Molly Kiely (*That Kind of Girl, Diary of a Dominatrix*) zijn vrouwen niet het lijdend voorwerp, maar het (zelf initiatief nemende) onderwerp. Hun leefwereld, passies en gevoelens worden op een realistische manier in beeld gebracht. Schoonheid en intimiteit spelen daarbij een belangrijke rol, maar tegelijk schrikken de makers er niet voor terug om seks expliciet in beeld te brengen vermits ze een eerlijk en onverkort inzicht willen bieden in de werkelijkheid van de vrouwelijke seksualiteit.

Daarnaast zijn er ook tal van kunstwerken die niet aan Scrutons beschrijving van kunst voldoen en juist kenmerken bezitten die Scruton exclusief aan pornografie toedicht. Zo geven lang niet alle kunstwerken een inkijk in het bewustzijn en de leefwereld van hun personages. Denk maar aan de *Roman de la Rose*, aan Petrarca's sonnetten voor Laura, of aan de Troyes' *Lancelot*. In al deze literaire meesterwerken wordt de vrouw voorgesteld als een object van begeerte en wordt omzeggens geen aandacht besteed aan haar subjectieve standpunt en autonomie. In de beeldende kunst zou men dan weer kunnen verwijzen naar de naakten van Edgar Degas, Francis Bacon, of Hans Bellmer. Het werk van deze laatste twee kunstenaars illustreert trouwens hoe kunst niet altijd naar schoonheid hoeft te streven. Schoonheid is weliswaar vaak een belangrijk ingrediënt van kunstwerken, maar het is geen *sine qua non*. Bijgevolg kan men pornografische afbeeldingen niet bij voorbaat de status van kunst ontzeggen enkel omdat ze geen schoonheid bezitten.

Scruton stelt ook letterlijk dat kunst nooit opwindend mag zijn omdat dit de esthetische contemplatie in de weg staat. Maar als men dit werkelijk als criterium zou gebruiken, dan moet men niet alleen een kruis maken over pornografische kunst, maar ook over alle erotische kunst. *Lady Chatterley's Lover* van D.H Lawrence, Bertolucci's *Last Tango in Paris*, en *De Slaap* van Courbet zouden dan de naam kunst niet waardig zijn. Tenslotte, wanneer Scruton de realiteitsgevoelige verbeelding van de kunstenaar prijst als antipode van de onrealistische pornografische fantasie, vergeet hij gemakshalve dat er ook heel wat kunstwerken zijn waarin de realiteitszin (bewust) ver te zoeken is en die als dusdanig onder

de noemer 'fantasie' thuishoren. Denk maar aan de traditie van de idyllische pastorale, aan het dromerige werk van Odilon Redon en Jean-Honoré Fragonard, of aan de grillige verhalen van Edgar Allan Poe.

Recapitulerend kunnen we stellen dat Scrutons overwegingen van pas komen om de verschillen te duiden tussen bepaalde typische voorbeelden van kunst en porno maar nog niet aantonen dat de twee elkaar als zodanig uitsluiten. Zijn er dan geen andere argumenten te bedenken tegen het bestaan pornografische kunst? Misschien wel. Maar of het sluitende argumenten zullen zijn, valt sterk te betwijfelen. Argumenteren tegen het bestaan van pornografische kunst lijkt namelijk bij voorbaat een verloren zaak vermits er ontegensprekelijk al pornografische kunst bestaat.

Met 'pornografische kunst' bedoel ik niet gewoon kunstwerken die knipsels uit pornografische magazines gebruiken (zoals Chris Ofili's *Holy Virgin Mary*), de stijl van pornografie imiteren (zoals Jeff Koons' *Made in Heaven*), of refereren naar pornografie (zoals Fiona Banners *Arsewoman in Wonderland*). Zulke werken zijn enkel 'pornografisch' in de zwakke zin van het woord. Het zijn kunstwerken waarbij pornografie tot inspiratie dient, maar die zelf geen pornografie zijn. Er bestaat echter ook pornografische kunst in de sterke zin van het woord: werken die tegelijk in het domein van de kunst en de pornografie thuishoren. Neem bijvoorbeeld de *shunga* houtsnedes van Kitagawa Utamaro en Katsushika Hokusai, de foto *Jim and Tom, Sausalito* van Robert Mapplethorpe, de roman *Histoire d'O* van Pauline Réage, de strip *Lost Girls* van Alan Moore and Melinda Gebbie, het kortverhaal *X-Rated* van Dave McKean en de film *Ai no Corrida* van Nagisa Ôshima. Dit zijn stuk voor stuk werken die aan de gangbare definitie van pornografie beantwoorden ('seksueel expliciete representaties bedoeld om de seksualiteit van de lezer of toeschouwer te prikkelen') maar die tegelijk ook grote artistieke erkenning genieten. Mapplethorpe wilde naar eigen zeggen 'smut that is also art' creëren. Volgens de meeste kunstcritici is hij perfect in dat opzet geslaagd. Als dusdanig heeft het weinig zin om bij een werk als *Jim and Tom, Sausalito* de vraag te stellen: *Is dit kunst of pornografie?* Een dergelijke foto is kunst en pornografie. Hetzelfde kan gezegd worden van de andere geciteerde werken.

Natuurlijk, pornografische kunst of artistieke pornografie vormt maar een heel klein onderdeel van het huidige aanbod aan pornografie. Enerzijds komt dat omdat het aanbod en de jaarlijkse productie van de pornografie zo gigantisch groot zijn. (Ter vergelijking: terwijl men in Hollywood gemiddeld 400 langspeelfilms per jaar aflevert, produceert San Fernando Valley – het Hollywood van de porno industrie – er jaarlijks 11.000.) Anderzijds zijn er veel juridische, morele, en politieke restricties die het voor kunstenaars en cineasten moeilijk maken om op een ongedwongen manier met dergelijk materiaal om te gaan. Niettemin, de doorsnede tussen pornografie en kunst blijkt niet leeg, zoals Scruton en zovele anderen bijna als vanzelfsprekend aannemen. Ze bevat integendeel een aantal bijzonder interessante en opwindende werken. En men kan maar hopen dat deze collectie van pornografische kunst in de toekomst zal aangroeien. Per slot van rekening is seksualiteit toch een belangrijk onderdeel van het menselijk leven – belangrijk genoeg om het uit de greep van de seks-industrie te bevrijden en aan kunstenaars toe te vertrouwen.